

सारस्वत

नेपाली
वाङ्मयिक
त्रैमासिक

वर्ष १ : अङ्क १/ साउन, भदौ, असोज २०५३

सम्पादक

सरुभक्त
तेजनाथ घिमिरे

कला-निर्देशक :

दुर्गा बराल

व्यवस्थापक

तीर्थ श्रेष्ठ

मेधा प्रकाशन, पोखरा

अध्यक्ष : अनिल रज्जित

प्रभाववादी कवि देवकोटा र 'मुनामदन'मा नेवारी लोकगीतको प्रभाव

रविलाल अधिकारी

१. देवकोटाको प्रभाववादी स्वरूप

महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'भिखारी' भन्ने कविता हिन्दीका छायावादी कवि सूर्यकान्त त्रिपाठी 'निराला'को 'भिक्षुक' भन्ने कवितासँग ठ्याम्मै मिल्छ र भन्ने हल्लाले यी पङ्क्तिका लेखकलाई बनारसमा अध्ययन गर्दाताक नै चासो लिनुपर्ने बनाएको थियो । यस हल्लालाई ध्यान राखेर हेर्दा सन् १९२१ मा लेखिएको निरालाको 'भिक्षुक'भन्दा वि. सं. १९६७ मा लेखिएको देवकोटाको 'भिखारी' कान्छो ठहरे पनि 'भिक्षुक'को कुनै प्रभाव प्रत्यक्ष रूपमा देवकोटाले ग्रहण गरेको देखिएन, तर सन् १९२१ मा लेखिएको निरालाको 'सन्ध्यासुन्दरी' भन्ने कविताको प्रभाव वि. सं. १९६६ मा लेखिएको देवकोटाको 'सन्ध्या' भन्ने कवितामा परेको देखिन्छ । तुलनात्मक रूपमा दुवै कवितालाई हेर्दा यो प्रभाव परेको स्पष्ट छ; तर देवकोटा स्वयं एउटा प्रतिभासम्पन्न सारस्वत कवि भएकाले यो प्रभाव केही रूपमा देखा परे पनि पूरै कविता निरालाका कविताको प्रभावमा छैन । प्रारम्भमा मात्र

निरालाका कविताको प्रभाव छ । सन्ध्याको आगमन देख्दाउने दुर्ब कविका कविताको प्रारम्भ यसरी भएको छ—

दिवावसान का समय
मेघमय आसमान से उतर रही है
वह सन्ध्या-सुन्दरी परी-सी
धीरे-धीरे-धीरे

— ‘सन्ध्या-सुन्दरी’ निराला

ललित चढ्यो अब लाली
अस्ताचलमा सन्ध्या ओर्लिन्
हलुका पयर उचाली

— ‘सान्ध्या देवकोटा

निरालाको शैली आफ्नो निजी गद्यपाराको र देवकोटाको शैली गीतिपाराको भएकोले शब्दविन्यासमा आ-आफ्नै प्रवृत्ति देखिए पनि निरालाले चार पङ्क्तिमा जुन कुरा भनेका छन्, त्यही कुरा देवकोटाले तीन पङ्क्तिमा भनेका छन् । भन्न चाहिँ दुवैले एउटै कुरो भनेका छन् । यस किसिमले ‘सन्ध्यासुन्दरी’ कविताको प्रारम्भको केही भाग ‘सन्ध्या’ कवितामा मिल्दा र ‘लक्ष्मी-निबन्ध-सङ्ग्रह’को ‘साधुको माहात्म्य’ भन्ने निबन्धमा हिन्दीका अर्का छायावादी कवि सुमित्रानन्दन पन्तको— ‘शान्त ... उर, किस इच्छा से लहराकर, हो उठता चञ्चल चञ्चल’ जस्ता पङ्क्तिलाई सुन्दर मानेर उद्धृत गर्ने देवकोटा हिन्दीका छायावादी कवि, कविता र काव्यहरूसित अपरिचित थिए भन्न नमिल्दा निरालाकै ‘सन्ध्यासुन्दरी’ कविताको केही प्रभाव लिएर ‘सन्ध्या’ कविता लेखिएको ठहर्छ । यो एउटा उदाहरण मात्र हो र खोज्दै र तुलना गर्दै जाने हो भने निरालाको मात्र होइन, प्रसाद, पन्त र महादेवी वर्मा आदिको प्रभाव पनि देवकोटाका काव्यमा फेला पर्दै जाने अनुमान असत्य ठहर्दैन ।

महाकवि देवकोटामा हिन्दीसाहित्यको प्रभाव बाहेक अरु भाषाका साहित्यको प्रभाव पनि परेको होला । उनी धेरै भाषाका ज्ञाता भएकाले धेरै भाषाका साहित्यको प्रभाव पर्नु स्वाभाविक हो; तर आजसम्म एक दुई अपवाद बाहेक उनको साहित्यमा वा काव्यसाधनामा अरु भाषाको प्रभाव परेको जानकारी गराइएको छैन । खालि अङ्ग्रेजी-साहित्यको प्रभावको विषयमा मात्र उनको जीवनकालदेखि नै प्रमाण अधि सारेर आरोप लगाइयो ।

१९६६ साल वैशाखको 'शारदा'मा समालोचक रामकृष्ण शर्माले 'अङ्ग्रेजी-साहित्यको प्रभाव' शीर्षकको लेख छपाएर धरणीधर कोइराला, बालकृष्ण सम (तत्कालीन शमशेर) र महाकवि देवकोटामा अङ्ग्रेजी-साहित्यको प्रभाव परेको कुरा जानकारी गराएका थिए । २०२५ सालमा 'भानु' त्रैमासिकले महाकवि देवकोटा विशेषाङ्क प्रकाशित गर्दा समालोचक वंशी श्रेष्ठले 'महाकवि देवकोटामा अङ्ग्रेजी-रोमान्टिक कविहरूको प्रभाव' शीर्षक लेखमा पनि देवकोटाका काव्यमा परेको अङ्ग्रेजी-काव्यको प्रभावका उदाहरणहरू देखाएका छन् । रामकृष्ण शर्माले देवकोटाका कविताहरूमध्ये— 'चार'मा वर्डस्वर्थको 'लुसी'को, 'बादल'मा शेलीको 'द क्लाउड'को प्रभाव र 'विचित्र रोदन'को— "हाँसोभित्र छिपेका आँसु भित्र नहोला कुन तनमा" भन्ने पङ्क्तिमा शेलीको पङ्क्ति **our sincerest laughter with some pain is fraught** को भावानुवाद भएको कुरा मात्र उदाहरणको रूपमा उल्लेख गरेका थिए भने वंशी श्रेष्ठले उपर्युक्त उदाहरण बाहेक 'बालकाल'मा वर्डस्वर्थको 'प्रोल्यूड'-को, प्रमिथसको प्रारम्भमा शेलीकै प्रमिथसको 'पागल'मा शेलीकै 'अराजकताको मकुन्डो'को 'अञ्जाप्रति'मा शेलीकै 'पश्चिमी हावाप्रति'को तथा 'शरद्' कवितामा किट्सको **Beauty is truth truth beauty that is all** को प्रभाव परेको जस्ता उदाहरणहरू पनि प्रस्तुत गरेका छन् । देवकोटामा प्रभाव परे तपानि त्यसलाई आफ्नो वरिपरिको वातावरणमा ढाल्न सक्ने शक्ति उनमा भएको र प्रभावलाई केवल अनुकरणको रूपमा नराखी आफ्ना भाषा, शैली र विषयवस्तुमा ल्याएर आफ्नै पनमा उतार्न सक्ने सामर्थ्य भएको कुरा स्वीकार गर्ने श्रेष्ठको भनाइ यस सन्दर्भमा मननीय छ; तर देवकोटामा देखिएका माथि उल्लेख गरिएका प्रभावाधिक्यका उदाहरणहरूले हामीलाई उदार हुन खोज्दा-खोज्दै पनि उनलाई प्रभाववादी कवि भन्न बाध्य पार्छन् ।

यस किसिमले हेर्दा जाँदा महाकवि देवकोटा प्रभाववादी भएको तथ्य देखा पर्छ । माथिका उदाहरणहरूले उनी प्रभाववादी भएको कुरा सिद्ध गरेरै छोड्छन् । हुनत जुनसुकै कवि वा कलाकार कसै न कसैसँग कुनै न कुनै रूपमा प्रभावित नभइछोड्दैनन्, तर पनि महाकवि देवकोटा जस्ता सारस्वत प्रतिभाले प्रभावलाई प्रत्यक्ष रूपमा देखाउनु शोभनीय काम चाहिँ होइन । काम शोभनीय हुनु-नहुनु एउटा पक्ष हो; तर महाकविले यस पक्षतिर ध्यान दिएनन् र आफूमा परेको प्रभाव प्रत्यक्ष रूपमा पनि देखाए, यसैले देवकोटा प्रभाववादी नभएको भए हुन्थ्यो भन्ने पक्षमा भन्दा के-कति कारणले उनी

प्रभाववादी भए भन्ने पक्षमा विचार गर्नु आवश्यक छ । सामान्यतया देवकोटा प्रभाववादी हुनामा निम्नलिखित कारणहरू देखा पर्छन् । पहिलो कारण, उनी बढी विचारशीलभन्दा बढी भावुक थिए; जसका कारणले राम्ररी विचार गरेर, सोचेर र सुस्ताएर कलम चलाउने धैर्यको उनमा कमी थियो र कुनै वस्तुले आफूलाई प्रभाव पार्‍यो भने भावुकतामै त्यसलाई व्यक्त गरेर आफ्नो खुपी देखाइहाल्थे । यसो गर्दा उनलाई आत्मसन्तोष मिल्थ्यो । दोस्रो कारण, अरू भाषामा देखिएको सुन्दरता वा प्रभावकारी चित्र आफ्नो भाषामा पनि उतारेर आफ्ना पाठकहरूलाई पनि त्यस सुन्दरताको उपभोगमा सहभागी बनाउने रहर उनमा जागृत्यो; जसका उदाहरणमा 'सोलिटरी रीपर' पद्यको आनन्द 'घँसियागीत' पद्य नेपाली पाठकले पाउनु भन्ने चाहनामा 'घँसियागीत'को रचना गरे । तेस्रो कारण, देवकोटा कुनै दर्शन वा सिद्धान्तमा निष्ठ नभएकाले उनलाई कुनै पनि वस्तुलाई आफ्नो दर्शनानुरूप केलाएर हेर्ने र प्रभावको प्रतिक्रिया कस्तो हुन्छ भनेर सोच्ने आवश्यकता थिएन, जेजस्तो लेखन पाए पनि प्रभावकारी बनाएर लेखन पाए उनलाई पुग्थ्यो, प्रभावित वस्तुभित्रको असलपना वा खराबी, उपयोगिता वा अनुपयोगिताको तुलना गर्न उनी खोज्दैनथे र जसबाट पनि प्रभावित बन्न पुग्थे । चौथो कारण, देवकोटाको उद्देश्य सोचेर विचार गरेर कुनै गहिरो किसिमको कृति दिनेभन्दा 'दिन दुई गुना, रात चौगुना'को हिसावले कृतिको सङ्ख्या थप्ने थियो र त्यो सपना सोहोरेर लेख्ता प्रभावलाई छोड्न सकेनन् । शायद आज जस्तै नेपाली-साहित्यको भण्डारमा कृतिहरूको सङ्ख्या भरिएको भए देवकोटा पनि आफ्नो गतिमा मन्दता ल्याई परिमार्जनमा ध्यान दिन्थे होलान्, तर हिजोको परिवेशमा जति लेखे पनि उनका कृतिहरूले खाँची नै टारेको हुँदा उनका कृतिको सङ्ख्या द्रुत गतिमा बढ्नु मागकै पूर्ति थियो; त्यसैले आफ्ना कामको प्रतिफल राष्ट्रिय मागको पूर्ति हो भनेर कुनै पनि कृति लेख्ता फल केकस्तो हुन्छ त भन्ने सोचविचार नगरी धमाधम सिर्जनाकै सङ्ख्या बढाएकाले पनि प्रभाव देखा पर्‍यो । पाँचौं कारण, विभिन्न किसिमले आफ्नो महत्ता गाइएको हल्लाद्वारा अन्धतामा पुगेको यमण्डले पनि देवकोटा फुर्किए होलान् र मैले जे गरे पनि कसैले केही भन्न सक्तैन भन्ने विश्वास उनमा पलायो होला । जस्तो लेखे पनि मेरो लेखाइ उच्च स्तरको हुन्छ, मैले ग्रहण गरेको प्रभाव अरूले खुट्ट्याउन सक्तैनन् वा मैले पढेका कृति अरूले पढ्दैन भन्ने जस्ता अज्ञानताका कुराहरूले पनि उनलाई बहकाए होलान् । यी र यस्तै अरू पनि कतिपय

कारणहरूद्वारा देवकोटा विशेष प्रभाववादी भएका देखिन्छन् ।

२. 'मुनामदन'का कथामा नेवारी-लोकगीतको प्रभाव

माथिका उदाहरणहरूको आधारमा हेर्दा महाकवि देवकोटा प्रभाववादी रहेको तथ्य स्वतः स्पष्ट हुन्छ; तर उनले अङ्ग्रेजी-साहित्यबाट मात्र प्रभाव लिएका छन् भन्ने धारणा १९९९ सालदेखि नै विकसित भएको भए पनि अरू साहित्यबाट प्रभाव लिएको धारणा धेरै पछि मात्र विकसित भएको हो । हिन्दी-साहित्यबाट प्रभाव लिएको विषयमा यी पङ्क्तिका लेखकले भन्दा पहिले के-कसले उल्लेख गरेका छन् यी पङ्क्तिका लेखकलाई जानकारी छैन; तर नेवारी-साहित्यको प्रभावबाट उनले 'मुनामदन' काव्यको रचना गरेको विषयमा २०३३-३४ सालदेखि चर्चा हुन थालेको हो । २०३३ सालमा 'रचना' दुईमहीने साहित्यक प्रकाशन वर्ष १४, अङ्क ४, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा अङ्कमा 'मुनामदनको स्रोत तथा प्रेरणा' भन्ने समीक्षात्मक लेखमा डा. दयाराम श्रेष्ठ 'सम्भव'ले र २०३४ साल वैशाख-असारको वर्ष ८, अङ्क १, पूर्णाङ्क २९, 'यति' डाइजेस्टमा 'मुनामदन'को अग्रज 'जि वया ला लच्छि महुनि' (म आएको एक महीना नहुँदै) शीर्षकको लेख लेखेर पुष्प चित्रकारले 'मुनामदन'का कथामा नेवारी-लोकगीतको प्रभाव रहेको कुरा देखाएका छन् । 'जि वया ला लच्छि महुनि' भन्ने नेवारी-लोकगीतको प्रभाव 'मुनामदन'मा परेको देखाएर तुलना गर्ने काम दुवै लेखकले गरेका छन् । 'मुनामदन'का कथासँग उक्त लोकगीत (लोकगाथा ?)को कथाको तुलना गर्दै— भर्खरकी पत्नी छोडेर ह्यासामा जान नायक बाध्य हुनु, पत्नीलाई घरको सम्भार गर्ने जिम्मा दिनु, धेरै समयसम्म पतिको खबर नपाउँदा नायिकामा खिन्नता जाग्न, नायिकाले अपशकुनको लक्षण देख्नु, घरमा नायक मरेको खबर आउनु आदि कारणले नायिका मर्नु र वियोगान्त बनेर कथा टुङ्गिनु जस्ता घटना दुवै कथामा ठ्याम्म मिलेको कुरा दुवै लेखकले देखाएका छन् । श्रेष्ठले सबै घटनाको उदाहरणसहित तुलना गर्ने र चित्रकारले बुँदाबुँदा टिपेर तुलना गर्ने किसिमले तुलना गरेका छन् । चित्रकारको विवेचना उक्त लोकगीत र 'मुनामदन'को समूल रूपमा समानता र असमानता देखाउनुभन्दा नेपाली-साहित्यमा उत्कृष्ट मानिएको 'मुनामदन' नेपालभाषाका लोकगीतका प्रभावले लेखिएको हो र नेपालभाषा कति साहित्यिक उत्कृष्टताले भरिएको छ त ? भन्ने आशयमा नेपालभाषाको महत्त्व देखाउन जागरूक छ भने श्रेष्ठको विवेचना उक्त लोकगीत र 'मुनामदन'को समूल समानता र असमानता प्रस्ट

पार्न जागरूक छ । यसैले चित्रकारले देखाएका समानताभन्दा बढी नायिकाले प्राप्तो दाइजो सुम्पन तत्परता देखाएर वा धनको तुच्छता देखाएर नायकलाई ह्लासा जानबाट रोक्न खोज्नु, पार माग्न वा सँगै जान खोज्नु, छ महीनामा नायक ह्लासा पुगेको अवगत हुनु, कथा टुङ्गिएपछि पनि लेखकले आफ्नो तर्फबाट भन्नु जस्ता समानता र दुवै नायक ह्लासा गए पनि ह्लासा जानमा भिन्न कारण हुनु, नैनी, च्याङ्गवा, दिदी जस्ता पात्र तथा मदनलाई बाटामा हेजा लाग्नु जस्ता घटनाले देवकोटाको बिलकुल निजी कल्पनाप्रसूत मौलिकता देखिनु, लोकगीतका नायकका साथीले नक्कली चिठी पठाएकोमा 'मुनामदन'मा गुन्डाले पठाएको हुनु, लोकगीतमा नायिका सती गएको भए 'मुनामदन'मा मूर्छित भएर मर्नु, लोकगीतमा नायककी आमा बाँचेकी भए 'मुनामदन'मा मदनकी आमा मर्नु, लोकगीतको नायक वैरागी भएर झोली-तुम्बा भिरी घरबाट निस्केको भए मदन जिउने रोग लागेर मर्नु र 'मुनामदन'को कथा लोकगीतको कथाभन्दा बढी वियोगान्त भएको जस्ता असमानता उक्त लोकगीत र मुनामदनको कथामा रहेको कुरा श्रेष्ठले देखाएका छन् । यसबाहेक नेवारी-लोकगीतमा नेवारी-संस्कृतिकै जिउँदा पदचिह्नहरू भेटिएको र 'मुनामदन'मा नेपालीका हृदयको सच्चा आवाजलाई मूर्त रूप दिने रचनाकारको प्रयासले कुनै एक जातिविशेषको सांस्कृतिक परिधिबाट निकालेर यसलाई समग्र नेपालीको हृदयभरि व्याप्त पारिएको जानकारी दिँदै यही नेपालीको हृदयमा व्याप्त पार्ने उद्देश्यले देवकोटाले मूल नेवारी-गीति-कथाका कथावस्तुलाई कतिपय ठाउँमा मौलिक तवरले परिवर्तन गर्नुपरेको राय पनि श्रेष्ठले व्यक्त गरेका छन् ।

महाकवि देवकोटाको 'मुनामदन'को मौलिकता र औचित्यको विषयमा चर्चा गर्दा दयाराम श्रेष्ठ 'सम्भव'को विचार सकारात्मक देखिन्छ । अतीतका कृतिलाई स्रोत बनाएर तथा तिनबाट प्रभाव ग्रहण गरेर तिनमा आफ्नो प्रतिभाको प्रयोग गरी एउटा अर्कै कृति सृजना गर्ने अधिकार जुनसुकै साहित्यकारलाई पनि छ भन्दै यो काम कुनै लज्जाजनक वा तस्करी व्यापार नभएको जनाएर आफ्ना प्रतिभामाथि कुनै चोट पर्न नदिई प्रभावको सीमालाई ग्रहण गर्छ भने लेखकको प्रभाव स्वीकार्य हुन्छ भन्ने राय उनले अघि सारेका छन् । यस आधारबाट 'मुनामदन'मा मौलिकता र नवीनता रहेको कुरा स्वीकार गर्दै देवकोटाको प्रतिभाको जादूगरीले सजीव भएको 'मुनामदन' नेपाली-साहित्यको ठूलो सम्पदा रहेको ठहर पनि श्रेष्ठले गरेका छन् । यसको विपरीत

पुष्प चित्रकारले नेवारी-लोकगीतसँग समानता कायम गरेको आरोपमा महाकविको कृतिको नवीनता र मौलिकतामा शङ्काको प्रश्न उठाएका छन् । चित्रकारका यस किंसिमका प्रश्नलाई जवाफ दिन दयाराम श्रेष्ठले मौलिकता स्वीकार गरेको माथिको भनाइलाई तेस्र्याँएर आनन्ददेव भट्टले २०५३ को वर्ष १६, अङ्क १०, पूर्णाङ्क २१४ 'रूपरेखा' मासिकमा प्रकाशित 'फाटफुट चर्चा मुनामदनको सन्दर्भमा' भन्ने लेखमा मुनामदनको चर्चा गरेको कुरा पनि स्मरणीय छ । भट्टको भनाइमा— 'मुनामदन'कै विषयवस्तुमा ५० वर्षपछि कुनै प्रतिभाशाली कविले झ्याउरेमा काव्य लेखे पनि त्यसमा उसले आफ्नो कल्पना र भनाइको सीप मात्र नदेखाएर स्वयम् आफ्नो दृष्टिले नदेखेको राष्ट्रिय जीवनमा नभोगी तयार गर्न नसकिने थप अनुभूतिको अभिव्यक्ति देखाउनेछ । उनको भनाइको आधारमा देवकोटाले एक-डेढ शतक अघिको कथा लिएर 'मुनामदन' लेखे पनि आफ्नो युगीन अनुभूतिको अभिव्यक्ति र मौलिकता यसमा देखाएको कुरा सिद्ध हुन्छ । 'मुनामदन'मा नेवारी-लोकगीतको प्रभाव छैन भन्न अब कसैले नसके पनि यसमा मौलिकता र नवीनता कायम छ भन्न सबै सक्छन् । पूर्वाग्रहको दृष्टि नराखी भन्ने हो भने चित्रकारलाई पनि 'मुनामदन'मा मौलिकता र नवीनता शून्य छन् भन्न असजिलै पर्छ । चित्रकारले गहिरिएर देवकोटाको मुनामदनको विशिष्टतालाई अध्ययन नगरी एक्कासि 'मुनामदन'मा सामान्यतः प्रशस्त नेवारी-लोकगीत-हरूको र विशेषतः 'जि वया ला लच्छि मडुनि'को प्रभाव परेको वा नक्कल गरेको आशय व्यक्त गरेका छन् । 'मुनामदन'का मौलिकता र नवीनतालाई पूरै रूपमा नकारे भने उनी दुराग्रही ठहर्नु स्वाभाविक हुन्छ । नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानबाट प्रकाशित 'नेवारी लोकगीत' भन्ने पुस्तकमा सङ्कलित, हरि श्रेष्ठद्वारा नेपालीमा अनुवाद गरिएको उक्त लोकगीतको कथा र मुनामदनको कथालाई तुलनात्मक रूपमा हेर्ने र अध्ययन-विश्लेषण गरी मूल्य ठम्याउने वा मौलिकता र नवीनतामा 'मुनामदन' कति अगाडि छ ठहर गर्ने काम आज सबैको लागि सुलभ पनि भएको छ र जिज्ञासु पाठकहरू अध्ययन गर्न सक्नुहुन्छ । 'मुनामदन'मा देखा परेको आर्थिक चिन्तन, धार्मिक चिन्तन, लोकजीवन र परम्परा, दार्शनिक दृष्टि, प्रकृतिचित्रण, राष्ट्रभक्ति, कर्मयोग, हिन्दू नारीको आदर्श जस्ता पक्षहरू नेवारी-लोकगीतको परिधिबाट फुत्केर देवकोटाका काव्यकुशलताको कसोमा मौलिकता र नवीनता थप्न सफल छन् तापनि मूल कथावस्तु नेवारी-लोकगीतको आधारमा रचना गरिएकोले

‘मुनामदन’लाई मौलिकतामा विशुद्ध काव्य भन्न सकिदैन । नेवारी-लोकगीत (लोकगाथा ?) ‘सती विजयाये माल’को प्रभावमा लेखिएको भन्दाभन्दै पनि कवि माधव घिमिरेको ‘राजेश्वरी’ ऐतिहासिक काव्य लोकप्रिय भएजस्तै ‘मुनामदन’ पनि लोकप्रिय हुन नसक्ने थिएन; तर देवकोटाले ‘मुनामदन’को भूमिकामा स्पष्ट रूपमा त्यो कुरा नभनेर आफ्नो कमजोरी देखाए । मानवमा कमजोरी रहनु स्वाभाविक भएकोले मानवका रूपमा रहेका कविमा पनि केही कमजोरी रहनु स्वाभाविक थियो । त्यसै कमजोरीको फलस्वरूप उनले आफ्ना प्रभाववादी स्वरूपलाई स्पष्ट रूपमा चिनाएनन् र प्रभाववादीका भनाइहरू समालोचक रामकृष्ण शर्माकै समयदेखि खाँदै आए । प्रत्युत्तर लेखेर शारदामै समालोचक शर्मालाई प्रतिवाद गरे पनि पछि उनी झन् प्रभाववादी ठहरे । साँचो कुरा बोल्ने समालोचककै जीत भयो ।

३. उपसंहार

महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा नेपालीभाषाका ठूला कवि र साहित्यकार हुन् । उनले कविता मात्र नलेखेर निबन्ध, कथा, उपन्यास, समालोचना आदि पनि लेखेका छन् । कलम बहुविधामा चलाए पनि विशिष्टताको हिसाबमा कविता र निबन्धमा उनको विशेष योगदान रहेको छ । देशको भाषा र साहित्यमा गरीबीको स्थितिलाई अवगत गरी सकभर छिटो र सबै विधामा कलम चलाउने जाँगर, आँट र उत्साहलाई वरण गर्दै प्रभावसमेतको वास्ता नगरी उनी द्रुत गतिमा दगुरे पनि विशेषता कविता, निबन्ध र केही मात्रामा समीक्षामा देखा पर्यो । कविता वा काव्यमै पनि सबै कृतित्व आदरणीय नभएर सामान्य ठहर्ने पनि देख्न पाइन्छ, आजका दिनमा त मूल्यहीन समेत लाग्छ, तर हिजोको काव्य भण्डार नभएको परिवेशमा उनले जेजति लेखे सबै आदरणीय नै छन् । वस्तुको मूल्य युगले निर्धारण गर्छ; ऐतिहासिकताले निर्धारण गर्छ भन्ने कुरा यहाँ सम्झना नगरी नहुने तथ्य हो । यनैले देवकोटा नेपालीका महान् साहित्यकार हुन् भन्ने कुरा स्वतः सिद्ध हुन आउने तथ्य हो । यति भएर पनि ‘शत्रोरपि गुणा ग्राह्या दोषास्त्याज्या गुरोरपि (शत्रुका पनि गुणहरू लिनुपर्छ र गुरुका पनि दोषहरू त्याग्नुपर्छ)’ भन्ने मान्यतालाई हामीले बिसर्नु हुँदैन । देवकोटा महान् साहित्यकार थिए भनेर उनले देखाएका कमी-कमजोरीलाई नदेखाउने र ढाकछोप गर्ने हो भने हाम्रो साहित्यमा सुधारै पनि कसरी होला ? यसैले उनलाई महान् साहित्यकार मान्दा-मान्दै पनि उनमा रहेका कमी-कमजोरी देखाउनुपर्छ; तर

यो कुरा देवकोटाको नाममा आश्रम खोलेर भीख तान्ने भिखारीहरू र देवकोटाको अन्धो वकालत गरेर उनीलाई पूर्वाग्रहले होच्याएको देख्ने सिकाइ समीक्षकहरूलाई मात्र होइन, मैले बाहेक देवकोटालाई अरूले बुझेका छैनन् भन्ने र म देवकोटाको आत्मासँग कुरा गर्छु भन्ने घमन्डी र ढोंगी प्राध्यापकहरूलाई पनि चित्तबुझ्दो हुँदैन । यस्तै किसिमका अन्ध समर्थकहरूले हिजो फुर्क्याएर देवकोटाका काव्यमा परिमार्जन आउन दिएनन् भने आज पनि कमी-कमजोरी नभएका देवताका रूपमा उभ्याएर लफङ्गो साबित गराउन कम्मर कस्ने पाप यिनीहरू गरिरहेका छन् । यस्तै किसिमका आफूलाई लफङ्गो भूत बनाउन प्रयास गर्नेहरूप्रति असन्तोष प्रकट गर्ने काम 'आफ्नो चर्चा आफैले सुन्दा' भन्ने निबन्धमा देवकोटाले नै पनि गरेका छन् ।

महाकवि देवकोटाको नाममा झुन्डिएर साहित्यकार कहलिन वा विद्वान् देखिन खोज्ने अवस्तुवादीहरूको चर्चा छोडेर प्रभाववादकै विषयमा एकोहोर्निदा प्रभावलाई नराम्रा रूपमा हेर्नु आवश्यक छैन । कुनै न कुनै रूपमा कसै न कसैको प्रभाव केही गर्नेलाई परिहाल्ने तथ्य माथि व्यक्त गरिसकिएको छ । प्रभावले इज्जत घट्दैन । भारतका महापुरुष महाराणा प्रताप र ग्रीसका महापुरुष प्रमिथसको प्रभावलाई ग्रहण गरी महाकाव्य लेख्ने देवकोटा नेपालभित्रकै नेपालभाषाका लोकगीतको प्रभावलाई लिएर काव्य लेख्ता कम प्रभावशाली बन्दैनन्, जस्तो 'राजेश्वरी'का लेखक माधव घिमिरे बनेका छैनन् । यति मात्र नभई पौराणिक प्रभावमा 'उर्वशी' काव्य लेख्ने सिद्धिचरण 'मुक्त सुदामा' लेख्ने युद्धप्रसाद मिश्र पनि आदरणीय छन् । भानुभक्तको विशिष्टता रामायणको अनुवादमै रहेको छ । यस किसिमले प्रभाव लिने परम्परा भएकोमा देवकोटाले प्रभाव लिएर काव्य लेख्ता कुनै पाप गरेनन्; तर 'मुनामदन'को कथा र नेवारी-लोकगीतको कयामा धेरै समानता रहेकोले देवकोटाले 'मुनामदन'को स्रोत र प्रेरणा नेवारी-लोकगीतबाट प्राप्त भएको कुरा बताउनु आवश्यक थियो, सो कुरा प्रत्यक्ष रूपमा नबताएर उनले गल्ती गरेका थिए ।

